
Mii lea sámi sátnevájas?

Gielalaš fuomášumit sámi sátnevádjasiid birra¹

GUILLAUME GIBERT

Fránskalaš dutki ja jorgaleaddji

Dávjá atnet sátnevádjasiid álkes cealkkan, dadjanvuohkin dahje sátnin, danin go dat leat álbmoga njálmmálaš dadjanvuogit. Dattetge sátnevádjasiid birra sáhtášii dadjat maid girkoáhčči Augustinus dadjá iežas Dovddastusain (*Confessiones*, XI, 14, 17) áiggi birra: mii gáddit diehtit mii lea sátnevájas, muhto jos soamis jearrá mis, mii dat lea, de eat šat dieđe.² Ja oainnat mii lea dárkilit sátnevájas?

Mot doibmet sátnevádjasat, dat «myhtažat», dego daid gohčodeaba Visetti ja Cadiot (2006)? Sápmelaččain leat rikkes sátnevájastradišuvdna ja daid čoakkáldagat. Mot doibmet dát sápmelaš myhtažat gielalaš geahččanguovllus?

Dán artihkkala olis ii dieđusge leat vejolaš guorahallat ollislaš láhkai buot sámi sátnevádjasiid, muhto ulbmilin lea guorahallat dárkilit ovttá čoakkáldaga ja buktit ovdan smiehtamušaid das, maid galggašii viiddidit ja čiekŋudit eará dutkamiid bokte. Dás dutkojuvvojit Harald Gaski ja Aage Solbakk čoaggin sátnevádjasat girjjis *Jodi lea buoret go oru* (Gaski & Solbakk 2011).³

Fáddásánit: sátnevádjasat dutkansuorgin, gielalaš ja poehtalaš dovdomearkkat, poesii ja sátnevádjasat, sátnevádjasiid sadji sámi girjjálašvuodas

1 Giittán Harald Gaski ja Jussi Ylikoski veahki ovddas.

2 «What then is time? If no one asks me, I know: if I wish to explain it to one that asks, I know not.» (*Conf.*, XI, 14, 17).

3 Geavahan maiddái fránsskagillii jorgaluvvon veršuvnna *Mieux vaut passer que demeurer* (Gaski 2021a).

1 Sámi sátnevádjasat ja paremiologiija⁴

Sámi sátnevádjasiid dutkama siste leat leamaš guokte vuostálas oaidninvuogi ja oaivila. Vuosttaža mielde gáddojuvvo, ahte eamiálbmogiin (nappo sápmelaččain ge) ii leat sátnevádjasiid árbevierru.⁵ Dát lea «boares» tendeansa, mii ii oro leame šat fámus. Dan mielde lea nu ahte jos sápmelaččain leat sátnevádjasat, de dat leat lonejuvvon olgun, omd. dáččain.⁶ Dálá dutkit oaivvildit baicce, ahte buot máilmmi kultuvrrain leat sátnevádjasat.⁷ Dat ii dieđusge mearkkaš, ahte máilmmi sátnevádjasat leat seammalárganat, lea baicce miellagiddevaš guorahallat iešvuodaid juohke kultuvrras ja gielas. Nuppi oaivila mielde sámi sátnevádjasat guorahallojuvvojit dál sámi sátnevájasin ja eai ge dušše loatnan eará gielain ja kultuvrrain. Schellbach-Kopra (2011: 44) iežas girjjis suomelaš sátnevádjasiid birra deattuha sámi sátnevádjasiid álgoboahtimiša čuolmma ja muitala, ahte dieđalaš dutkan sámi sátnevádjasiid birra lea váilon vel dassáži.⁸

Okta váddáseamos gažaldat, man paremiologiija dahjege sátnevádjasiid dutkan divvu, lea dát: movt meroštallat sátnevádjasa?

2 Sátnevádjasat: mearritmeahttun šánjer?

Dego mánga gielladutki leat fuomášan, ii gávdno oktasaš gielalaš meroštallan dan birra, mii aiddo lea sátnevájas ovtta gielas. Dan dihte sátnevádjasiid čoakkáldagat ja sátnegirjjit sisdollet ge heterogena ja mánggalárgan dajaldagaid (Tamba 2012). Mac Coinnigh (2015: 112) čilge, ahte Platon ja Aristoteles áiggi rájes leat viggan meroštallat dan imašlaš gielalaš fenomena, mii lea sátnevájas, muhto bohtosat leat mánggalárganat. Danin son addá beakkán Taylora (1962: 3) meroštallama: «An incommunicable quality tells us this sentence is proverbial and that

4 Paremiologiija lea dutkansuorgi, mii guorahallá erenoamážit sátnevádjasiid; sáni vuodđun lea greikkagiela *παροιμία*, *paroimia*. Sámi sátnevádjasiin lea sierra sadji paremiologiija siste; gč. dan birra omd. Granbom-Herranen (2016: 140), gii čállá ná: «This year, among key notes was Harald Gaski from the University of Tromsø, Norway, who talked about Sámi proverbs. During the years of colloquiums it has happened only twice – in 2007 and in 2014 – that this topic has not been touched upon.»

5 Gč. dan birra Hakamies (2016: 313).

6 Gč. Fernandez (1994: 44) ja Kuusi (1985).

7 Dán birra gč. Hakamies (2016), Ben Amos (2021) ja Barone (2021).

8 Geahča dattetge Kovář (2015) artihkkala sámi sátnevádjasiid birra.

one is not. Hence no definition will enable us to identify positively a sentence as proverbial.»⁹ Son deattuha, ahte dát lea ain duohta. Gielladutki čilge, ahte dát definišuvdna lea dehálaš – ii danin go dat julggašta, ahte ii leat vejolaš gávdnat meroštallama, muhto juste danin go dat lokte jearaldaga sátnevádjasa «incommunicable quality» birra.

Vaikko ii gávdno dihto ja bistevas gielalaš meroštallan sátnevádjasa birra, de dutkit leat ovttamielalaččat oktasaš dovdomearkkaid birra. Dego Anscomb (2000: 7) dadjá, gávdno dábálaš oaidnu sátnevádjasa birra. Dan mielde sátnevájas lea

- a) autonomalaš cealkkaentitehta,
- á) mas lea dieđiheaddji sisdoallu,
- b) mii ovdanbuktá almmolaš duohtavuoda ja beroškeahttá áiggis,
- c) mii lea dábálepmosit oanehaš ja metaforalaš,
- č) mas leat guokte oasi,
- d) mas leat riimmat (dahje alliterašuvnnat),
- đ) mii lea árbevirolaš ja sirdojuvvo njálmmálaččat buolvvas bulvii,
- e) mas lea fásta hápmi ja boaresáigásaš struktuvra.¹⁰

Dákkár dovdomearkkat addet teorehtalaš rámmaid ja vuolggasajiid guorahallat sámi sátnevádjasiid. Gávdnojit go dat sámi sátnevádjasiid, ja jos gávdnojit, movt dat lea gielalaččat oidnosis?

9 Iežas nuppi artihkkalis Mac Coinnigh (2012: 100) addá vel dákkár meroštallamiid: «That proverbs are short and traditional is a generally accepted feature of definition.» (Seitel 1969: 144); «A proverb is a short, generally known sentence of the folk...» (Mieder 1985: 119); «Proverbs are brief (sentence-length) entextualized utterances...» (Winick 2003: 595). Mac Coinnigh (2012: 5) lasiha: «There are difficulties with these characteristics, however. Firstly, the adjective ‘short’ is quite subjective, and it is difficult to quantify what qualifies as a ‘short’ proverb, or when a ‘short’ proverb becomes a ‘long’ proverb. Secondly, the term ‘sentence’ relates to grammatical language units that comprise a minimum sense of unity and completeness (Greenbaum & Quirk 1990: 12), but this is not an entirely accurate description of proverbs, as some proverbs take the form of an ungrammatical phrasal unit, in which semantic relations must be inferred.» Sámegeilas leat namalassii dakkár sátnevádjasat dego *Ovdal go spiidni buske*, mat eai leat olles cealkagat; danin tearbma «cealkkaentitehta» (*sentential entity*), dego Anscomb (2000: 7) merostallamis, lea gánske buoret.

10 Gč. maid Tamba (2012). Iežas artihkkalis Anscomb kritisere muhtun aspeavttaid dán definišuvnnas.

3 Sámi sátnevádjasiid gielalaš dovdomearkkat

Dego Mac Coinnigh (2015: 112) čilge, de fonologalaš, syntávssalaš ja semantihkalaš sárgosiid¹¹, mat máilmmi gielaid sátnevádjasiin leat oidnosis, sáhtta gohčodit *sátnevájasmearkan* (*proverbial markers*). Dákkár mearkkat dovddahit, ahte dihto cealkka earrána birastahtti ságastallamis ja pragmatihkalaš perspektiivvas signalisere guldaleaddjái, ahte dát cealkka lea man nu sivas dehálaš.

Mat leat dákkár sátnevájasmearkan sámi sátnevádjasiin? Dutkanmetodologiija lea oktageardán: vuos identifiseret syntávssalaš, semantihkalaš ja pragmatihkalaš dovdomearkkaid, maid vuodđun leat ovdđit dutkamušat sátnevádjasiid birra eará kultuvrrain ja gielain, ja dan maŋŋá ohcat gielalaš mearkkaid ja vuodđudit typologiija sámi sátnevádjasiid várás.

3.1 Cealkagiid tiipat

Sámi sátnevádjasiin cealkagat leat muitalancealkagat – sihke positiivvalaččat ja negatiivvalaččat – ja maiddái gohččuncealkagat:

*Jođi lea buoret go oru.
Ovdđit heahti ii geahča maŋit heađi.
Daga buori ja baikasáni oaččut giitun.*

Fertet fuobmát, ahte positiivvalaš muitalancealkagat sáhttet juhkkjuvot guovtti vuolleluohkkái. Namalassii gávdnojit dákkár sátnevádjasat, gos positiivvalaš modalitehta merkejuvvo dárkilit *gal*-partihkkala bokte:

Gal sápmelačča váibmu ii lieggan dáčča vuostá.

Fertet maiddái noteret, ahte negatiivvalaš sátnevádjasat leat hui dábálaččat. Sullii 44 % sátnevádjasiin sisdollet biehttaleami, mii lea dávjá cealkaga álggus:

Ii ovttain áiruin njuolga suga.

11 Dása heivešii lasihit metrihkalaš sárgosiid.

Gávdno vel nubbi sátnortnet:

Njáhká ii rissemiin ge jáme.

Syntávssalaš oaidninvuogis sámi sátnevádjasiin gávdnojit seammalá-gan váldotiippat go omd. Mac Coinnigh (2015) artihkkalis siterejuvvon gielain. Dego badjelis ge, de sáhttá jurddašit, ahte dakkár giellamins-tarat geavahuvvojit ovddimustá struktuvrralaš sivaiddihte, mat leat iešguđetláganat sátnevádjasiid šánjeris. Dákkár syntávssalaš váldotiip-pat leat čuovvovaččat:

a) Oktageardán cealkka

Riggás leat guokte bađa.

Ráiggi ráiggiin notkat.

á) Kompleaksa cealkka

Paratávssa bokte

Goallu olmmoš ii galgga dola dahkat, dat boaldá oppa viesu.

Rávdi dahká boares ruovddis ođđa ruovddi, báhppa dahká boares sánis ođđa sáni.

Koordinašuvnna bokte

*Rievssat lea girjái, **muhto** máilbmi lea velá girjád.*

*Sápmelaš fal dagai buot sieđggas **muhto** olbmo son ii sáhttán dahkat.*

Korrelašuvnna bokte

***Guhte** lea uhcán suhkan, **sus** leat rašis gieđat.*

(diptykhon 1 = relatiiva – korrelatiiva)

*Ii **son** dovdda headi **guhte** ii leat dan gillán.*

(diptykhon 2 = korrelatiiva – relatiiva)

Subordinašuvnna bokte

***Go** mánga joga oktii golget,*

[oalgecealkka]

šaddá stuorra deatnu.

[váldocealkka]

Ellipsa sáhtta definerejuvvot váilumin dahje cealkkalahtu sihkkumin (Sammallahti 2005: 29, 269). Dán sátnevádjasis *váimmu* lea vearbba objeakta, muhto sátnevádjasa nuppi oasis dainna ii leat vearba mielde. Parallelisma ja binára struktuvra «devdet» implisihtalaččat guoros saji *dulbmet*-vearbba hámiin. *Fas*-partihkal čájeha, ahte *stuorra mánát* lea eará topihkka ja *váimmu* lea eará remá. Čuovvovaš sátnevádjasis fuomášuvvo seammá ášši:

Ii boarrásis boađe báhppa, ii ge beassis gákti.

Ellipssas lea oanehisvuoda fápmu ja dat addá vel sátnevádjasi ere-noamáš čohkiideami, mii sáhtta leat maksimála sátnevádjasiin dego omd. dát:

Eatnamis eatnama láhkái.

Muhto gávdno maid «ruovttotendeansa» (eang. *reverse tendency*), nuppiid sániiguin tendeansa geardduheapmái:

*Gii **ollu** sárdnu, **ollu** šaddá vástidit.*

Geardduheapmi lea ge eará gaskoapmi merket parallelismma ja deat-tastit ovttá dehálaš ášši cealkagis. Dat dagaha kompleaksa dahje mohk-kás konstrukšuvnnaid, dego kiásmma:

Guhte leaikka ii dovdda ii dovdda buoskasa.

Dás sátnegihput leat ruovttogežiid: *leaikka* (A1) *ii dovdda* (B) *ii dovdda* (B) *buoskasa* (A2).

Parallelismmas leat eará čuovvumušat. Namalassii sáhtta jurdda-šit, ahte dakkár sátnevádjasis dego

***Maid** beallji ii gula **dan** bahta vástit.*

dan-pronomen – vaikko omd. poehtalaš teavsttain gávdno akkusatiiva illatiivva sadjái (Domokos (2013: 444–445) – deattasta parallelismma korrelašuvnnas. Struktuvra šaddá syntávssalaš speadjalin: akkusatiiva – vearba – akkusatiiva – vearba, dego omd. dan sátnevádjasis maid:

Dat gii nieguid doahttala, son suoivanis háhpohallá.

Dás lea syntávssa dáfus sátneortnega geardduheapmi: pronomen (nom.) – substantiiva (akk.) – vearba // pronomen (nom.) – substantiiva (akk.) – vearba.

Parallelisma ja binára struktuvrrat dagahit maiddáa antonymaid bokte opposišuvnna stoagaid:

*Oahpes bahá lea buoret go **amas buorri**.*

Dát čájeha, ahte semantihkas ge lea stuorát rolla sátnevádjasiid parallelismma dáfus.

3.4 Semantihkalaš dovdomearkkat

3.4.1 Metaforat

Lea oahpes gielalaš dovdomearka, ahte sátnevádjasat leat «metaforarikkes» ja «govvarikkes» cealkagat. Dat mearkkaša, ahte sátnevádjasiin cealkka ii vuosttažettiin mearkkaš dan konkrehta ášši, man birra dat orru leamen, muhto govve dahje symbolisere viiddes dulkojumis eará ášši – dávjjimusat diliid, maid birra ovdanbukto oahppa, neavva dahje váruhus. Dehálaš ášši sátnevádjasiin lea dat, ahte dat eai mearkkaš «maid dat dadjet», ja danin sáhhtá dadjat, ahte daid mearkkašupmi ii leat njuolgat. Dát lea dábálaš dilli omd. sátnevádjasiin, main leat eallit, nugo dán ovdamearkkas:

Ii garjá garjjá čalmmiid čuokko.

Go dadjat dán sátnevádjasa, de sáhka ii leat garjjáid ja daid čalmmiid birra, muhto diedusge baicce olbmuid birra. Danin muhtun gieladutkit

oaivvildit, ahte sátnevádjasat doibmet dego diliid veardidangovat. Dát metaforalaš dimenšuvdna sáhtta ge čilget sátnevádjasiid, mat sáhtážit orrut earráneamen nubbi nuppis. Dát ovdamearka gávdno Gaski ja Solbakk (2011: 62) girjjis:

Ii idja nu guhkki ahte beaivi ii boađe.

Dát ges gávdno Donner (1876: 17) girjjis *Lappalaisia lauluja*:

*Ii beaivi nu guhkki, ahte idja ii boađe.*¹³

Dát sáhtta orrut ruossalas, muhto duohtavuodas ii leat, jos fuomášit sátnevádjasiid metaforalaš dimenšuvnna. Sámi konteavsttas dat lea hui miellagiddevaš danin go sihke beaivi ja idja sáhttiba Sámis leat hui guhkit ja oanehaččat.

Vuosttas sátnevádjasis beaivi sáhtta symboliseret lihku ja idja ges váttisvuodaid: čilgehus, mii addojuvvo, lea «Gal juohke váivvis ge lea geahči» (Gaski & Solbakk 2011: 62). Mii lea miellagiddevaš lea dat, ahte jos sirdit dan nuppi sátnevádjasii, mearkkašupmi šaddá amasin, danin go sátnevájas mearkkašivččii aiddo vuostegeaži:

Ii lihku nu guhkki, ahte váttisvuodat eai boađe.

Mearkkašupmi sáhtta gal leat vejolaš ja áddehahti pessimisttalaš perspektiivvas, muhto sáhtta gávdnot eará dulkojupmi metafora bokte. Beaivi namalassii sáhtta govvet barggu dahje doaimma, ja idja sáhtta symboliseret ráfi ja nahkára. Mearkkašupmi sáhtášii leat dát:

Ii bargu nu guhkki, ahte jaskatvuohhta ii boađe.

Metafora lášmatvuohhta lea nappo stuooris dan oaivilis ahte sátnevádjasa mielde seammalágan sánis ii leat seammalágan govva dahje metafora. Danin das ii leat vuostálastin, ii ge Sonia Gómez-Jordana Ferary (2004)

13 *I bájve nu gukke, atte igja i boađe.*

mielde antinomiija¹⁴, danin go sátnevádjasat leat dego kollektiivvalaččat dohkkehuvvon diliid stereotiippat, ja hubmi vállje dakkár sátnevádjasa, mii vástida dili buoremusat.

Sátnevájas geavahuvvo argumentatiiva fámu dihte ja «vuostálastin árvaluvvon» sátnevádjasiin sáhtta leat goit seammalágan argumentatiiva orientašuvdna. Ovdamearkka dihte jos hubmi háliida duvdit iežas dadjosa «ale juo moraš», son sáhtta geavahit sátnevádjasa *Ii idja nu guhkki ahte beaivi ii boađe* dahje *Ii beaivi nu guhkki, ahte idja ii boađe* dili mielde.

3.4.2 Dábálaš duohtavuoda ovdanbuktinvuohki

Okta sátnevádjasiid dehálaš dovdomearkkain lea juste áiggi eahpečielggasvuoha. Sátnevájas doaibmá dego láhka dahje dogma mii lea fámus beroškeahtta áiggis. Sámegielas preseansa geavahuvvo ovdanbuktit juoidá mii dáhpáhuvvá beroškeahtta áiggis, nu ahte dakkár sátnevádjasis dego *Jodi lea buoret go oru* vearbahápmi *lea* lea fámus dál ja ihttin, ja lei fámus juo ikte maid. Dasa lassin sámi sátnevádjasiin gávdnovit mánga gielalaš sárgosa maiguin merkejuvvo lágalašvuoha mii ii leat čatnašuvvan áigái.

Sáhtta fuomášit vuos áigeadvearbbaid dego *álo* (dahje biehttleami oktavuodas *goassige*) ja genetiivvaid mat almmuhit áiggi, dego *juohke beaivve*:

Bahá beallji lea álo guldaleamen.

Dáčča lea dáčča juohke beaivve.

Dákkár sátnevádjasat «huksejit» diliid dahje dáhpáhusaid klássaid.

Dávjá vearbba aspektuála merken dahje mearkkašupmi čatnašuvvet determinášuvnna merkemii, ja geavahuvvojit kvantifikašuvnna almmuheaddji pronomenat dego *buohkat* ja *juohkehaš* dahje biehttleamis maddái *oktage* ja *maidige*:

Gokko áidi lea vuolimus dakko buohkat vigget badjel.

Doppe gos buohkat hálidit stuorrán, ii hálit oktage suhkat fatnasa.

14 Sátnevádjasiin antinomiija lea dábálaš fenomena (Visetti & Cadiot 2006: 74).

Relatiivapronomenat *gii* ja *guhte* leat maiddáa dábálaččat ja dain ge oidnojuvvo generealla aspekta.

Gii ollu sárdnu, ollu šaddá vástidit.

Guhte lea uhcán suhkan, sus leat rašis gieđat.

Dákkár ovdamearkkain relatiivapronomenat leat mearritmeahttumat ja dat geavahuvvojit seammalágan mearkkašumis go *olmmoš*-substantiiva, mii lea hui dábálaš:

*Go gávtti coggá badjelii ja gávtti nuollá eret, lea **olmmoš** heakka headis.*

Sáhtášii jurddašit, ahte syntávssalaš ja semantihkalaš perspektiivvas relatiivacealkka ja konstrukšuvdna adjektiiva + *olmmoš* leat ovtadás-sásaččat. Refereansa lea ge mearritmeahttum ja buotguoskevaš, danin go sátnevájas doaibmá dego njuolggadus. Dat doaibmanvuohki lea erenoamážit čielggas, go cealkagis lea deonttalaš modálavearba, dego *galgat*:

*Goallu olmmoš **ii galgga** dola dahkat, dat boaldá oppa viesu.*

Ná ipmirduvvo dákkár cealkagiid argumentatiiva fápmu: sátnevádjasat leat oktasaš duohtavuoddat ovtta kultuvrralaš oktavuodas, ja daid «lágalašvuodas» ii leat áigerádji. Dat leat kollektiivvalaččat dohkkehuvvon diliid stereotiipat. Muhto daid pragmatihkalaš dovdomearkkat sáhttet maiddáa čilget dan erenoamáš argumentatiiva stáhtusa.

4 Pragmatihkalaš fuomášumit

4.1 Topihka/temá–fokus/remá-struktuvra binára struktuvran

Pragmatihkalaš dahje kommunikatiiva geahččanguovllus cealkka ii leat ordnejuvvon subjeavtta ja vearbba vuodul, muhto váldoáššit leat baicce dat maid gohčodit topihkkan dahje temán (man birra hupmat)

ja fokusin dahje remán (maid hupmat dan birra), nugo omd. dán sátnevádjasis:

Go smávit leat soaját, de ii girdde menddo allagassii.

Vuosttaš oassi *go smávit leat soaját* lea temá, dat lea man birra juoga daddjo, ja dat mii daddjo lea *de ii girdde menddo allagassii*, mii lea gis nubbi oassi ja remá. Cealkka doaibmá dego gažaldat–vástádus-stoahkan: *go smávit leat soaját* (temá), de mii dáhpáhuvvá? Vástádus lea remá: *ii girdde menddo allagassii*.

Seamma ládje doaibmá sátnevájas *Gápmagahtta lea váttis goastat*, mas leat guokte oasi:

Gápmagahtta / lea váttis goastat.

Nu ahte vaikko muhtumin ii leat čielgasit merkejuvvon binára syntávssalaš struktuvra, mángga sátnevádjasis sáhtta goit álkit identifiseret guokte oasi. Buot topihkka/temá–fokus/remá-struktuvrrat huksejuvvot binára minstara mielde, dego omd. dás:

Eatnamis eatnama láhkái.

Vuosttas oasis sátni *eatnamis* lea topihkalaš, muhto nuppi oasis *eatnama* lea remáigihpus: *Eatnamis* (T) / *eatnama láhkái* (R).

4.2 Mon ja don

Sátnevádjasiin *ego*-hubmis lea sierralágan sadji. Son ii leat sátnevádjasa hutki, dahkki, čállu dahje cealkaga duohtavuodá dahkideaddji, muhto dego Anscombe (1994: 101) dadjá, de sátnevádjasa dahkki lea baicca «kollektiivvalaš gielalaš oamedovdu». Nie hubmi ovddasvástádussan lea dadjat, ahte sátnevájas ja dat vuodđojurdda, mii dasa lea čadnojuvvon, vástidit dillái *hic et nunc* dahjege *dás ja dál*. Hubmi lea nie dego advokáhta gii geavaha ja sitere lága (Petitjean & Petillon 2013).

Dát erenoamáš *ego*-stáhtus fuomášuvvo maiddá *ego-tu*-dahjege *mon-don*-oktavuodas. Sudno gaskkas ii leat symmetriija. Gaski čoaggin

sátnevádjasiin *ego*-mon lea «vuittolaš» dahje čájeha «fámu» *tu*-don-háleštanskihpárii:

Gal mun du vel oahpahan njuolgga gužžat.

Don-háleštanskihpár ges lea dávjimusat hehttehussajis:

Don leat lávár guosis.

It don leat mus goahtemuorran orron.

Nie «don» orru leamen «mu» dahje dáhpáhusaid oaffar. Mii lea miella-giddevaš lea dat, ahte muhtun sátnevádjasat orrot boahhtimin sártno-deamis. «Mon» ja «don» šaddet geanin beare hubmin ja geanin beare háleštanskihpárin.

4.3 Gal- ja ge-sátnevádjasat

Suopmelaš paremiologa Matti Kuusi (1988) fuomášahtá, ahte muhtun suoma sátnevádjasiid álggus lea *kyllä*-diskursapartihkal.

Kyllä aika tavaran kaupitsee. Gal áigi dávviris máksá.

(Kuusi 1988: 143, 150)

Kuusi namuha maddái, ahte vástideaddji partihkkalat gávdnojit estteláš ja sámii sátnevádjasiin: *küll* ja *gal*.¹⁵ Son čilge, ahte sápmelaččat luoikkahedje dákkár *gal*-sátnevádjasiid suopmelaš ránnjain, danin go leat čielga oktiivástádusat gielaid gaskkas, omd. *Gal máhta veaga čohkke* ja *Kyl ruaka väen kokkoo*.¹⁶ Muhto son konstatere maddái, ahte *gal*-sátnevádjasiid ovdánahttit sápmelaččat maid, danin go gávdnojit dakkár sátnevádjasat dego *Gal don veaját njálaid guossái mannat* ja *Gal rieban suvlli buktá*. Qvigstad (1922) čoakkáldagas oktiibuot 8 % leat *gal*-sánit (Kuusi 1988: 149).

15 Sammallahti (2005: 245) mielde *gal* lea kommeantapartihkal, mas son addá ovdamearkka *Gal mun sáhtán vuolgit dutnje skihpárin*.

16 Dán birra gč. Kuusi (1988: 149, 151).

Fernandez (1994: 44) geavaha Kuusi artihkkala iežas girjjis diskur-sapartihkkaliid birra. Su mielas suoma sátnevádjasiin *kyllä*-partihkal lea «ságastallama doaibmanvuogi» mearka. Son čuovvu Kuusi (1988: 151) gii čilge, ahte sápmelaččat leat luoikkahan dán sámi sátnevádjasiid málle vuodđosuopmelaš ránnjain, danin go nuortasápmelaččain eai leat *gal*-sátnevádjasat.

Jurdda, man mielde sátnevájas sisdoallá ságastallanmearkkaid, lea beroštahti ja sáhttit ge maiddá fuomášit, ahte sátnevájas sáhtta doaibmat dego dialoga. Namalassii *gal*-sátnevádjasiin sáhtta konstateret maiddá humadanguoimmi luhtteorruma omd. *don*-pronomena bokte:

*Gal mun **du** vel oahpahan njuolgga gužžat.*

Muhto dát ii čilge, mii lea *gal*-sáni dárkilis doaibma dahje rolla sámi sátnevádjasiin, ja čuolbma lea seammalágan suoma *kyllä*-sátnevádjasiin maid. Okta hypotesa gávdno Hakulinen artihkkalis (2001), mas son guorahallá *kyllä*-partihkkala anu dialogain ja dahká miellagiddevaš fuomášumi sátnevádjasiid birra:

One conventionalized type of proverb begins with the particle *kyllä*, e.g. *Kyllä elävä palavansa tunttee*. ‘KYLLÄ the living one feels if (s)he is burning’, literally: ‘KYLLÄ living burning feels’. Proverbs represent knowledge and attitudes taken to be shared within a community in a fossilized and compactly formatted manner, and they are typically used as reactions to something that is salient in the context — not necessarily something that was said. The proverb quoted here, as well as so many others beginning with *kyllä*, would be ungrammatical without the initial particle that conveys the sharedness of the experience required by the genre of proverbs. (Hakulinen 2001: 21)

Jos su analysa lea riehta, de dát mearkkašivččii ahte *kyllä*- dahje *gal*-sátnevádjasat livčče «reakšuvdnasátnevádjasat»: muhtun dilálašvuodas muhtun dáhpáhusa geažil hubmi geavaha *gal*-sátnevádjasa. Dát dilálašvuoda deatalašvuolta muđui vuhtto omd. *dál*-advearbbas.

Muhto dasa lassii Fernandez (1994: 39–44) meroštallá *gal*-partihkkala «čuoččuhus–nannehus-partihkalin», ja sáhtáši jurddašit, ahte dát nannehusa rolla lea dehálaš, dasgo dákkár sátnevádjasiid konteaksta orru leamen erenoamáš. Dávjá dilálašvuohta orru namalassii leamen čuolbmái: dat lea imaštahtti dahje fáhkka dáhpáhus earenoamážit humadanguoimmi oaidninsajis, dego omd. sátnevádjasa *Gal girkoáksu máksá* čilgehus lea «Lávejedje dadjat go eai rásken dahje dáhtton máksit barggu dahje veahki ovddas» (Gaski & Solbakk 2011: 32).

Nubbi miellagiddevaš partihkal, mii gávdno sátnevádjasiin, lea *ge*:

Gosa oaivi manná dohko ferte beahcet ge mannat.

Partihkkala *ge* rolla lea lasihit elemeantta. Dát sáhtá maddái leat fokuspartihkal ja muhtun dilálašvuođain nannet, maid mii vuordit, muhto eará dilálašvuođain dat sáhtá imaštahttit, danin go dat lasiha vuorddekeahces dahje jáhkemeahtun ášši. Dalle lea ipmirdahtti, manin dákkár partihkal geavahuvvo sátnevádjasiin: dat lasiha ja deattuha dehálaš ášši dahje partisipántta dego dákkár sátnevádjasiin:

Gal uhca balvvaš ge nagada beaivváža čiehkhat.

Partihkal *ge* dahká vejolažžan lasihit vuorddekeahces elemeantta. Predikatiivvalaš oktavuodas «X nagada beaivváža čiehkhat», *ge* bokte hubmi dadjá ahte *uhca balvvaš* lea predikatiivvalaš oktavuoda partisipánta, vaikko omd. háleštanskihpár ii dan gátte.

Galgašii dieđusge viiddidit dutkama, muhto dát čájeha pragmatihka deatalašvuođa sátnevádjasiid analysa várás. Sáhtáši guorahallat maddái biehttleami rolla ja sátnortnega, danin go muhtun sátnevádjasiin *ii*-biehttleapmi doaibmá muhtun lánkai dego *gal*-partihkal:

Ii ovttain áiruin njuolga suga.

Ii láibi borramiin noga.

5 Sámi sátnevádjasat, poesija ja girjjálaš- vuohta

Artihkkala dán oasis lea duppalulbmil: vuos guorahallat ovdamearkkaid poehtalaš sátnevádjasiin ja dasto geahččat, lea go vejolaš ge čatnat dakkár ovdamearkkaid eará sámi girjjálašvuođa šánjeriiguin. Gávndno go sátnevádjasiid giella omd. dálá poesijas?

Artihkkalis «Álbmotviisodat ja árbedieđut» Gaski (2003: 33) máinnaša poehtalaš sátnevádjasiid aspeavtta miellagiddevaš anekdohtas:

Uhca gánddažin muittán oktii mo guokte vuoras olbmá ságastalaiga ja nárrohalaiga dakkár gillii man in ádden, vaikko dat lei sámeigiella, ja vaikko áddejin sániid maid aniiga. Muhto sánit ledje biddjon čoahkkái dakkár vugiin mat dahke daid amasin, muhto seammás dain lei sierralágán šuokŋa — dego lávlla¹⁷, poesia, muhto dan han mun in dalle vuos diehtán.

Dutkanmetodologiija oaidninsajis dat mii lea guovddáš lea dat, ahte analisa vuolggasadjin lea sámi áican ja dovdu sátnevádjasiid birra.¹⁸

5.1 Rytmmalaš ja akseanttalaš struktuvrrat

Anscombe (2000: 21) definere sátnevádjasa «dihtolágan metrikkalaš minstara ollašupmin», ja Martin (2012) atná rytmmalaš struktuvrra sátnevádjasiid vuodđodovdomearkan. Lea ge vejolaš identifiseret rytmmalaš gihpuid, omd. seamma stávvallogu geardduheami juohke sátnevádjasa oasi siste.

*Buorredáhtolaš olmmoš addá vel uhcánis ge, **muhto** heajodáhtolaš olmmoš ii atte vel valjis ge.*

17 Jos áiggošeimmet čájehit, ahte sátnevádjasiin lea musihkalaš dimenšuvdna, de livččii doarvái dušše muitáhit, ahte omd. Mari Boine geavaha sátnevádjasiid *Ii gáhtaša gákti guhko* ja *Gáhtaša báhti ii dieva goassige* lávlagis «Suovva». Sáhtttá jurddašit, ahte sátnevádjasiid alliterašuvnnat ja rytmmalaš dovdomearkkat leat ge motiveren dákkár anu.

18 Dása sáhtttá lasihit Oskala (2025) sániid: «Vuolggasadi mu miellagovahallamii leat mitalusat ja juoigan. Luđiin lean gullan dajahusaid. Unnán sániiguin dadjat ollu. Sátnevádjasat. (...)». Dát čájeha man dehálaččat sátnevádjasat leat čállái.

Dán sátnevádjasis lea álki fuomášit njeallje oasi, mat sisdollet čieža stávvala:

Buorredáhtolaš olmmoš (7)/addá vel uhcánis ge, (7)/heajodáhtolaš olmmoš (7) / ii atte vel valjis ge (7).

Sáhhtá jurddašit, ahte *muhto*-sátni lea čanas ja gávdno maiddá čielga binára struktuvra:

Buorredáhtolaš olmmoš addá vel uhcánis ge / heajodáhtolaš olmmoš ii atte vel valjis ge.

1

muhto

2

Sátni *muhto* dušše čájeha čielgasit binára disposišuvnna. Dákkár rytmmalaš dássedeaddu gávdno maiddá omd. dás:

Vihhta virggi, guhtta nealggi.

Dás sáhhtá áicat guokte lahtu njeljiin stávvaliin (4 + 4), ja goabbáge lahtu juohkáseaba guovtti oassái guvttiin stávvaliin (2+2 / 2+2).

Lea nappo čielggas, ahte stávvaljuogus lea guovddáš rolla sátnevádjasiid dovdomearkan. Muhto lea vejolaš maid fuomášit akseanttalaš dahje metrikalaš minstariid, mat veahkehit maiddá addit poehtalaš hámi sátnevádjasiidda. Jos geavahit juohkima deaddostávvala ja deattohis stávvala gaskkas¹⁹ sátnevádjasa siste, de sáhhtit čieknudit ovddit mearkkašumiid. Ovdamearkka dihte *trokean* dahje *trokealaš diktajuolgin* gohčodit dakkár stávvaljoavkku, gos vuosttaš stávvalis lea deaddu ja nubbi lea deattoheapme. *Giella*-sátni sáhhtá dalle adnojuvvot *trokean*:

Xx

Dás X merke deaddostávvala ja x deattohis stávvala.

19 Dákkár metrikka veahkkeneavvu gávdno omd. esttelaš metrikkas (gč. omd. Merilai ja earát 2011: 59–60).

Ovddit sátnevádjasa *Vihtta virggi, guhtta nealggi* sáhtttá govvidit ná:

Xx/Xx/Xx/Xx

Dákkár málle sáhtttá gohčodit trokealaš²⁰ tetramehterin.²¹ Metrihkas ná gohčodit gargga, mii sisdoallá njeallje trokealaš diktajuolggi.

Seamma ládje sáhtttá analyseret sátnevádjasa *Čállí giehta ollá guhkás*: dát lea gávccistávvalsátnevájas ja trokealaš tetramehter. Dán ovdamearkka bokte lea vejolaš čiekŋudit ja aiddostahttit poehtalaš lađastallama. Sátnevájas oainnat ovdanbuktá ge eará vuodđodovdomearkkaid: alliterašuvnna ja fonetihkalaš geardduheami. Nubbi ja maŋimus diktajuolggi ovdanbuktet bustávvariimma: *giehta / guhkás (gieh-/guh-)*. Vuosttas ja goalmát juolggi gaskkas lea *ll*-jiena geardduheami: *čállí / ollá*. Lea ná čáppa poehtalaš lávva.

Čállí	giehta	ollá	guhkas.
1		2	
Subjeakta		predikáhtta	
topihkka		fokus	
trokea Xx	Xx	Xx	Xx
-ll-	g.h-	-ll-	g.h-
fonetihkalaš parallelisma			

Tabealla 1. Sátnevádjasa *Čállí giehta ollá guhkás* vuollegaš giellaanalysa.

Struktuvra lea čielga binára: 1) *čállí giehta* ja 2) *ollá guhkás*, mat vástidit syntávssa lávvi: subjeakta (*čállí giehta*) + predikáhtta (*ollá guhkás*), muhto pragmatihka dáfus áicat ge dákkár binára juohkima: topihkka (*čállí giehta*) + fokus (*ollá guhkás*). Cealkka lea bures ráhkaduvvon ja

20 *Trokealaš* dahje *trokea* sátni ii áibbas heive, danin go metrihka tradišuvnna, dego omd. latiinnalaš metrihkas, lea kvantitatiivvalaš opposišuvdna guhkes ja oanehis stávvaliid gaskkas. Muhto sámi metrihka lea unnán dutkojuvvon (Gaski 2021á), ja *trokea* ja *trokealaš* leat geavahuvvon buoret sáni váilli dihte.

21 Dákkár minstar muittuha dieđusge Kalevala-mehtera, muhto das, dego *trokea*-sánis ge, lea guhkes «historjá», ja danin orru dutkanmetodologiija oaidninsajis buorre leat «várrugas» ja garvit dán sáni dárkilit dutkama haga.

dásedettolaš. Muhto metrikkalaš ja fonetikkalaš dovdomearkkat dahket dán sátnevádjasa diktan. Sátnevájas šaddá sátneduodjin.

Sáhtta lasihit, ahte dákkár sátnevádjaset ritmmalaš minstariin eai gávdno dušše davvisámegielas; anárašgielas leat maiddá sátnevádjaset dego dát:

Koldâ-keejist koldâ-kiäčán páštá peivi. (Idström 2010: 170)

Dás maid leat ge čielga trokealaš ritma ja alliterašuvnnat.

Diedusge jos viiddidivččiimet dutkamiid, de gávnašeimmet ollu eará áššiid, muhto sátnevádjasiid poehtalaš rikkisvuoda sáhtta čájehit ovttá ovdamearkka dárkilis analysa bokte. Nie rytmmalaš struktuvrrat ja fonetikkalaš dovdomearkkat, prosodijja, govat ja oanehisvuohtra ráhkadit sátnevádjasiid poehtalaš máilmmi ja systema. Muhto lea go dákkár poehtalaš máilbmi dušše iešlágan sátnevádjasiidda vai gávdno go maiddá eará poesijja šánjeriin?

5.2 Sátnevádjaset ja dálá poesijja²²

Girjjis *...nu gárvvis girdilit...* Gaski (1991: 113) lea juo namuhan čatnasiid sátnevádjasiid dajadanvuogi ja odđa poesijja dajadanvuogi gaskkas, omd. Čoarddá Jomnna, Rauni Magga Lukkari dahje Nils-Aslak Valkeapää divttain.²³ Son čilge, ahte muhtun divttat leat «lagat sátnevádjasa

22 Dán oasi mánga fuomášumi leat inspirerejuvvon Harald Gaski (1991) girjjis.

23 Gaski čoakkáldaga vuosttas sátnevájas *Jodí lea buoret go oru* muittuha diedusge beakkán garggaid Nils-Aslak Valkeapää *Mu ruoktu lea váimmus ja dat johtá mu mielde*, muhto vel teavstta «Ritnoaivi ja nieguid oaidni» (Valkeapää 2020) álggu ge, gos lea seammalágan jurdda, mii ovdanbuktojuvvo binára struktuvrra bokte: *Go bisanan, lean johtime / lean ruovttus go jođan*. Dás lea stuorra poehtalaš fápmu. Fuomášit parallelisma *johtit*-vearbbain, ja stoahkama lihkadeami ja orusteami birra. Dán poehtalaš teavsttas leat vel mánga cealkaga, gos jurdda lea ággi birra, man vuodus lea binára struktuvra: *bohtet beaivvit / mannet beaivvit* (s. 13); *ja jođii beaivi / jođii mánnu* (s. 21); *ja johtá beaivi / johtá mánnu* (s. 22). Daid muittuha maid sátnevádjasa *Áigi lea skiipa mii ii ájkorastte*. Áillohaš ávkkástallá binára struktuvrraiguin, ja dego sátnevádjasiin fuomášuvvo, dien lálkai geavaha kiásmma: *čuovggas suoivvan suoivvanis čuovga / burrodagas bahá bahodagas buorre / dievddus nisu nissonis dievdu / mánás boaran boaranis mánná*. Áillohačča divttain ge sáhtta maiddá fuomášit ollu áššiid, mat gávdnojit sátnevádjasiin. Ovdamearkka dihte. tetramehter alliterašuvnnain dego *Beaivi, Áhčážan* 541. divttas *alit alla almmi vuolde* dahje 543. divttas *boazu bálgai luossa loktanii* gos lea čielga binára struktuvra alliterašuvnnaiguin (Valkeapää 2018).

duohtavuoda go čiekŋalis filosofalaš gažaldagaid». Lahkavuoha lea biddjon duohtavuoda dahje duohtavuoda ceahki vuodul, muhto sáhtta go gávdnot gielalaš lahkavuoha ge?

Geahčadit girjji nama, mii Gaski mielde boahtá Rauni Magga Lukkari garggain:

*Loddi lea imaš ealli
Nu gárvvis girdilit²⁴*

Ii leat váttis fuomášit binára struktuvrra, alliterašuvnnaid ja vokálaid geardduheami dego sátnevádjasiin.²⁵

Čuovvovaš linnjain ii leat dieđusge vejolaš dieđusge guorahallat oppa ođđa poesija, muhto ulbmilin lea dušše čájehit, ahte ii leat badjel-beassameahtton goivvohat dahje rádjji sátnevádjasiid ja omd. dálá aforisttalaš poesija gaskkas.

Ii oro ge leamen váttis gávdnat dákkár čatnasiid, go geahččá omd. DAT-lágádusa siidduin kommentára Inger-Mari Aikio dahjege Ima diktagirjji *Beaivváš čuohká gaba* birra: «Divttat leat oanehaččat ja deaivilat, mat girjjálašvuoda doahpagaidd hárrái muittuhit sihke aforismmaid ja vel sátnevádjasiid ge.»

Lea vejolaš muhtun láhkai bálddalastit muhtun Ima «taikkuid»²⁶ sátnevádjasiiguin:

*Duoddariid askkis
Rukses ráidá jávkkoda
Ijahis ijat nohkket*

Dákkár divttas sáhtta fuomášit oanehisvuoda ja rytmálaš gihpuid: Ima geavaha 5 + 7 + 7 -minstara, álgošuoŋaid *rukses ráidá, ijahis ijat*,

24 Gaski (2008: 185) *girdilet*, mii lea sitáhta Lukkari divttas *Báze dearvan Biehtar* -nammasaš girjjis, Vuovjuš 1981.

25 Nubbi gargga *nu gárvvis girdilet* stávvaliid logu bokte (*nu* (1) *gárvvis* (2) *girdilet* (3)) «imiter» lotti girdileami ja mátkki.

26 DAT-girjelágádus čilge sáni *taiku* ná: «Ima lea hábmen divttaid ovddalgihtii mearriduvvon čállinminstara mielde, man son ieš gohčoda 'taikun', movttiidahtton guovtti Japána diktenhámiin, namalassii 'haiku' ja 'tanka'.» (<https://www.dat.net/product/beaivvas-cuohka-gaba-aurinko-juo-kermaa/> 7.10.2025)

ja geardduheami **ija-his ija-t**, muhto lea vel čappa rytmmalaš kiásma *rukkes ráidá jávkoda* (2 + 2 + 3 stávvala) ja *ijahis ijat nohkket* (3 + 2 + 2 stávvala). Sáhtta vel lasihit dan, ahte muhtumin «taikku» metafora ja máilmmi gova bokte olggosbuktá jurdaga eallima birra, dego sátnevádjasiin ge:

*Geađggáža siste
Nammačálus stáveda
Iežas áibbas endorii*

Dát dikta (Aikio 2014: 41) lea muittuhus dan birra, «ahte buot ii leat álo nugo orru leamen» (Aikio 2021). *Stáveda*-vearbba hámi sáhtta dulcot hápmiin mii buktá ovdan áiggi. Dasa lassin personifikašuvdna, man vuodđun lea heakkahis substantiiva *nammačálus*, mii ovtastuvvá *stáveda*-vearbbain, man subjeakta galggašii leat olmmoš, favorisere metaforalaš ja symbolalaš dulkoma. Dat lea ge duohta eará divttaid olis. *Beaivváš čuohká gaba* sáhtta leat sátnevájas: dat govve «eallima buriid. Go buot leat hirbmat bures.» (Aikio 2021).

Muhto boarrásit ja klassihkalaš čálliid divttain ge gávdnojit dákkár lahkavuohta ja čatnasat. Ná lea ovdamearkka dihte muhtun Paulus Utsi (1992: 159) garggain, go *Gieganjuolla*-divttas son čállá ná:

*Go eadni goahtái
Duorggaid čuollá
De gullá giega guhkkamen*

Son geavaha korrelašuvnna *go... de*, mii lea dábálaš sátnevádjasiin ja addá diktagargii čielga binára struktuvrra. Dasa lassin gávdno vel alliterašuvdna: *gullá giega guhkkamen*. Seamma láchkai Pedar Jalvi divtta *Vihken jiena guvlui* (Peterson 2007: 37) vuosttaš garggain lea álki fuomášit man lahkalaga sátnevájasat ja poesijja sáhttet gullat oktii:

*Váriid viegan, duoddar duolmman
Alla gáissaid ala goarkjun,
Vuvddiid váccan, geađggiid geahčan,
(...)*

Dákko áicat alliterašuvnnaid, paronomasijaid, geardduhemiid effeavt-
taid ja prosodijja dahje akseanttalaš málle oaidninsajis: *váriid viegan*,
duoddar duolmman ja *vuvddiid váccan*, *geđggiid geahčan* lea juste dego
vihtta virggi, *guhitta nealggi* dahje *čalli giehta ollá guhkás* (Xx-Xx/Xx-Xx,
8 stávvala; 4/4). Dán divtta birra gč. maid Domokos (2013: 444–445).

Sátnevádjasiin eai leat erenoamáš ja sierralágan gielalaš sárgosat,
mat eai livčče eará poesijja šánjeriin maiddá, ja leat baicce oktasaš
sárgosat omd. aforisttalaš poesijain. Sáhttit omd. fuomášit, ahte leat
oktasaš mállet sátnevádjasiid ja poehtalaš garggaid gaskkas. Galggašii
dieđusge viiddidit dutkama, muhto mii lea miellagiddevaš lea dat, ahte
gielalaš oaidninsajis ii leat radikála earuhus sátnevádjasiid ja «ođđa»
čállojuvvon poesijja eará šánjeriid gaskkas. Muhto lea go vejolaš
fuomášit maiddá čatnasiid dološ poesijain?

6 Čatnasat sátnevádjasiid ja epihka divttaid gaskkas

6.1 Sátnevádjasat ja epihka divttat

Dego oinniimet, sátnevádjasiin leat mánga almmolaš poehtalaš dovdo-
mearkka: alliterašuvdna, geardduheapmi, parallelisma ja paronomasii-
ja. *Beaivvi bárdni*-divttain dieđusge gávdno epihkka:

Aren-keđge, aija-keđge;

(...)

Ohtsom okten öjudeijem

(...)

Päive-pelen suörma-suona’,

Päive-pärnen koura kouka’. (Donner 1876: 58–60)

Dát čájeha, ahte muhtun sátnevádjasiin lea poehtalaš fuolalašvuohta ja
dárkilvuohta seamma dásis go epihka divttain.

Leat go eará oktasaš dovdomearkkat? Jearaldat ii leat gánske ab-
surda, danin go sátnevájas *Gávvilis olbmos leat eambo juonat go suonat*
lea čadnon *Beaivvi bárdni*-epihka divttain. Dan lassin čájehuvvui, ahte

earálágan girjjálašvuodain ja kultuvrrain leat čatnasat dan šáŋŋeriid gaskkas. Sátnevádjaset sáhttet geavahuvvot dološ epihka divttain, danin go gávdnojit ge hámolaš ja metrihkalaš čatnasat. Epihkalaš teaksta lea namalassii «seahketeaksta», dego Lotte Tarkka (1996: 53) čilge, ja das sáhtttá gávdnat sátnevádjasiid ge.

6.2 Binára struktuvrrat ja dološ divttat

Binára struktuvra lea sátnevádjasiid vuodđodovdomearka, muhto dat gávdno ge epihka ja dološ divttain:

Päiven pärne laivems luota (Donner 1876: 60)

Beivvi bárdni láivvis luoitá

Dás lea čielga topihkka–fokus-struktuvra: *Beivvi bárdni / láivvis luoitá* lea merkejuvvon maiddáii alliterašuvnnaiguin.

Lagas binára struktuvrrat guvttiin šáŋŋeriin (sátnevádjaset ja dološ divttat) leat válđoáššis dát:

a) Jukstaposišuvdna

Golli giilá, silba šiilá. (*Beivvi bárdni*)

á) Korrelašuvdna

Gos don boadát, dohko manat. (*Suola ja Noaidi*)

Struktuvra lea seammalágan. Dat ii mearkkaš dan, ahte epihkalaš divttat leat sátnevádjaset, dahje dan, ahte sátnevádjaset leat epihkalaš divttat, muhto dat čájeha, ahte leat gánske oktasaš hámolaš ja metrihkalaš dovdomearkkat šáŋŋeriid gaskkas. Dat mearkkaša dan, ahte sihke dološ divttain ja muhtin sátnevádjasiin leat poehtalaš struktuvrrat.

6.3 Guokte ovdamearkka

Guovtti ovdamearkka vuodul lea vejolaš čájehit, ahte leat seammaláganvuodát šáŋŋeriid gaskkas.

6.3.1 *Áhčešeatni suona geassá: sátnevájas vai divtta garga?*

Áhčešeatni suona geassá lea miellagiddevaš danin go sánit *suotna* ja *geassit* leat «epihkalaš» sánit ja sátnevájas sáhtta dieđusge muitáhit *Beaivvi bárdni*-epihka divtta. Muhto sátnevádjasis lea ge miellagiddevaš akseanttalaš málle (trokealaš tetramehter). Namalassii dat lea dego *Beaivvi nieida Njávešeatne*:

<i>Beaivvi</i>	<i>nieida</i>	<i>Njáveš</i>	<i>eatne</i>
X x	X x	X x	X x
<i>Áhčeš</i>	<i>eatni</i>	<i>suona</i>	<i>geassá</i>
X x	X x	X x	X x

Tabealla 2. Sátnevádjasa *Beaivvi nieida Njáveš eatne* sátneortnet.

Akseanttalaš struktuvra lea seammá, muhto ortnet *Njávešeatne* ja *Áhčešeatni* lea ruovttogežiid. Čáppat hypotesa livččii, ahte sániin *Áhčešeatni suona geassá* livččii poehtalaš ja «epihka álgoboahtimuš».

Dán sátnevádjasa sátneortnet gávdno ge epihka divttain:

Uksa-Akkam meikin meidai (Donner 1876: 59)

Uksáhkká milkkiin miedai

Dás lea «vearba loahpas»-ortnet.

Sátnevádjasa metrihkalaš struktuvra, sánit ja sátneortnet gávdnojit epihka divttain. *Áhčešeatni suona geassá* sáhtášii leat epihkalaš garga, muhto dat lea sátnevájas.

6.3.2 *Áigi bohtá, áigi manná: garga vai sátnevájas?*

Dološ *Suola* ja *Noaidi*-luođis gávdno dát garga:

Áigi bohtá, áigi manná.

Man málle geavaha Áillohaš go čállá *bohtet beaivvit / mannet beaivvit* (Valkeapää 2020: 13)? Gažaldat lea miellagiddevaš, danin go struktuvra

lea seammá go sátnevádjasiin: dat lea binára struktuvra muhto dat lea garga.

Áigi boahdá, áigi manná.

1

2

Dás lea trokealaš tetramehter (Xx-Xx/Xx-Xx) dego muhtun sátnevádjasiin ge. Dát sáhtášii leat sátnevájas, muhto dát lea garga. Gávndno lagas sátnevájas, man govva lea seammá:

Áigi lea skiipa mii ii áŋkorastte.

Sátnevádjasa govva lea dattetge «girjjálat» go epihkalaš govva.

7 Dološ luodit ja sátnevádjasat

Schefferusa (1673: 283–284) *Lapponia* sisdoallá ovtta beakkáneamos sámii divttain, Olaus Sirma «Moarsi fávrrot»-luodi. Ii leat vejolaš ii ge heivolaš ladastallat ollislaččat dákkár divtta, muhto dás maiddá, jos geahčadit ovtta sátnegihpu, sáhttit maid fuomášit miellagiddevaš čatnasiid sátnevádjasiiguin. Namalassii jos vuodđuduvvat Domokosa (2013: 440) tekstii, sáhttit earuhit teavsttas sátnegihpu *Parne miela / Piägga miela / Noara Jorda kockes Jorda*, man Gaski (2008: 16) heiveha ná:²⁷

Bártni miella biekka miella

Nuora jurdda guhkes jurdda

Oktii vel fuomášit gávccistávvalgihpu, binára struktuvrra (ovttastávvalloguin), trokealaš mehtera, alliterašuvnnaid ja parallealla sániid. Dasa lassin *leat*-vearbba jávkan lea vel oktasaš dovdomearka muhtun sátnevádjasiiguin dego *Vihhta virggi, guhtta nealggi*, nu ahte *Bártni miella biekka miella* ja *Nuora jurdda guhkes jurdda* sáhtášedje leat sátnevádjasat maid.

²⁷ *Lapponias* teaksta lea *Parne miela / Piægga miela noara iorda kockes jorda*.

Lea miellagiddevaš, ahte sátnevádjasiid atnet «álbmotšánjerin», muhto epihka ja dološ divttaid atnet hui «girjjálaš» šánjerin. Danin dát šánjerat eai dávjá gehččo «ovttas». Dattetge leat čielga oktasaš dovdomearkkat. Dat mearkkaša dan ahte jos fuomášumit leat riehta, de sátnevádjasat leat dego divttat. Sátnevádjasiid giella ii leat álki, muhto dat lea rikkis ja kompleaksa. Galggašii guorahallat dan čiekŋalit ja guorahallat čatnasiid eará dološ šánjeriiguin.

8 Loahpahus

Boahtit ruovttoluotta min guovddáš jearaldahkii: «Mii lea sámi sátnevájas?» Vástádussan sáhttit buktit čuovvovaš sárgosiid: Sámi sátnevájas lea oanehis cealkka, mas leat gielalaš dovdomearkkat, maid omd. Anscombe buktá ovdan (gč. kapihttala 2), ja maid siste dehálepmosat leat binára struktuvra, metaforalaš doaibma ja rytmálaš dahje akseanttalaš máallet.

Sámi perspektiivvas sátnevádjasat leat dehálaš oassi sámi árbevierus, dego deattuha Schellbach-Kopra (2008: 168), gii geassá čohkkái dilálašvuoda ná:

As a generalization, one could say that in former times scholars used to believe that Sami folklore was to a large degree taken over from the neighbouring peoples. The Sami native speakers themselves who are nowadays increasingly also involved in research believe the opposite and emphasize the authenticity, the autochthonous nature of the Sami tradition.

Árbevieru oassin sámi sátnevádjasat leat nappo eallit, ja dat doibmet sátnevájasin.²⁸ Dain lea stuora rolla ja funkšuvdna sámi skuvllas, dego čájeha Sámi lohanguovddáža dokumeanta *Dovddut* (Sámi lohanguovddas 2020: 7):

Mánáidgárddit ja skuvllat sáhttet ovdamearka dihte sátnevádjasiid bokte dovdduid guovdilastit. Iešguđetge sámezielas gávdno-

28 Mieder (2014) čájeha, ahte sátnevádjasat sáhttet ráhkaduvvot dás ja dál, nu ahte dat eai leat dušše dološ sátnevádjasat, muhto odđasat ja varrasat maiddáii.

jit mánga sátnevádjasa mat ovddidit dovdduid, gos dajaldagaid vuolggasadji ja geográfalaš gullelašvuolta molsašuvvá.

Hætta ja Eira (2020: 14) čálliba iežaska masterbarggus: «Sápmelaččat geavahedje earret eará sátnevádjasiid mánáid bajásgeassimis ja sátnevádjaset rávvejit movt galgá ja movt ii galgga láhttet.» Dás sáhtta ge máinnašit oahppogirjji *#giellaspáiddar 1* (Eira ja earát 2021), gos juohke kapihtal álgá sátnevádjasiin.

Seamma láhkai sátnevádjasiid váldá njálmmálaš girjjálašvuhtii mielde omd. Vuokko Hirvonen, gii čállá ná:

Árbevirolaš máidnasat, muitalusat, myhtat, juoigan, sátnevádjaset ja diiddat leat aiddo dat gáldu, mii čáhke sáji positiivvalaš identitehta hábmemei. Danne sámi njálmmálaš árbevierus lea mávssolaš sadji, mainna sáhtta válddahallat, hálddašit ja ovddidit sámegiela ja kultuvrra nu maiddái olbmo identitehta. (Hirvonen 2009: 102)

Hirvonen lea čállán vel eará barggus ná:

Sámi njálmmálaš árbevierru lea viiddes doaba, dan sáhtta čilget ahte leat mánggalágan árbevierut, ovdamearkka dihte luhtedajahusat, árvádušat ja sátnevádjaset. (Hirvonen 2018: 9)

Dasa diedusge galgá maiddái lasihit Gaski (2003) artihkkala ja sátnevájasgirjjiid.

Gaski čoakkáldaga guorahallamis deattuhuvvo sátnevádjasiid gielalaš rikkisvuolta. Olggaldas veardádallan čájeha ge, ahte sihke syntávssalaš, semantihkalaš ja pragmatihkalaš perspektiivvas sámi sátnevádjaset, vaikko dat eai olus goassige namuhuvvo dutkamiin, leat seamma kompleksat go eará gielain.²⁹

Siskkildas veardádallan lea vel miellagiddevaččat. Dan bokte namalassii lea vejolaš oaidnit, ahte sátnevádjasiid gielalaš dovdo-

29 Máilmmi gielaid sátnevádjasiid birra ja daid lingvistihkalaš karakteristihkaid birra geahča Mac Coinnigh (2015).

mearkkat gávdnojit ge maiddáa eará poehtalaš šánjeriin, sihke dološ ja ođđasat šánjeriin. Nie sátnevádjaset leat šaldi sámi girjjálašvuodas. Siskkildas gielalaš veardádallama bokte sáhtá vel jorgalit Matti Kuusi oaivila sámi sátnevádjasiid birra: dat eai leat vierrásat sámi girjjálaš árbevierus, muhto baicce ollásit gullet dasa. Girjjálašvuhtii dat gullet danin go dat vástidit *girjjálašvuhta*-sáni álgomearkkašupmái: «From the adjective *girjjálaš* one can again create a substantive by adding the ending *-vuhta*, so that the direct translation of *girjjálašvuhta* would be “patternliness” and “bookliness,” that is, something which follows a pattern or is pertaining to books.» (Gaski 2004: 381.)

Lea čielggas, ahte sátnevádjasiin leat struktuvrrat ja dat nappo leat *girjjálaččat*. Dat gullet vel girjjálašvuoda árbevrrui, danin go dego juoiganpoesiija, de maiddáa sátnevájaspoesiija dadjanvuohki geavaha giela dáiddalaččat, nu ahte seamma cealkagat sisttisdollet eanet go ovttá mearkkašumi ja dahket vejolažžan doalahit guovttegeardásaš kommunikašuvnna guldaleddjiiguin (gč. Gaski 1991: 31). Nie leat sátnevádjaset guovddáš ášši sámi kultuvrras ja sámi girjjálašvuodas. Dego girjjis *Eanni*, *eannážan* (Valkeapää 2001) Áillohaš čállá luodi birra, de seamma láhkai sáhtáši dadjat sátnevádjasiid birra: sátnevájas, «dat fal lea, dat in leat mun, mun in bija dan, in bija dajahusaid, dat fal bohtet.»

Gáldut

Materiála

- Aikio, Inger-Mari & Mantere, Miro 2014: *Beaivváš čuošká gaba. Aurinko juo kermaa*. Guovdageaidnu: DAT.
- Gaski, Harald 2021a: *Mieux vaut passer que demeurer*. Proverbes et dictons sámis. Kárášjohka: ČálliidLágáduš.
- Gaski, Harald (doaimm.) 2008: *Ivdnesuotna. Sámi čáppagirjjálašvuoda čoakkáldat*. Guovdageaidnu: DAT.
- Gaski, Harald & Solbakk, Aage 2011: *Jodi lea buoret go oru – sámi sátnevádasat ja daid vejolaš mearkkašumit otne*. 3. divoduvvon deaddileapmi. Kárášjohka: ČálliidLágáduš.
- Peterson, Marju (doaimm.) 2007: *Valik saami luulet. Ela hästi, kodumaa*. Tartu Ülikooli Paul Ariste soome-ugri põlisrahvaste keskuse üllitised 3. Tartu: Tartu Ülikool.
- Utsi, Paulus 1992: *Don čanat mu alcesat*. [Guovdageaidnu:] DAT.
- Valkeapää, Nils-Aslak 2001: *Eanni, eannážan*. Guovdageaidnu: DAT.
- Valkeapää, Nils-Aslak 2018: *Beaivi, áhčážan*. Guovdageaidnu: DAT.
- Valkeapää, Nils-Aslak 2020: *Ritnoaivi ja nieguid oaidni*. Guovdageaidnu: DAT.

Girjjálašvuotta

- Anscombre, Jean-Claude 1994: Proverbes et formes proverbiales : valeur évidentielle et Argumentative. – *Langue française* 102: 95–107. <https://doi.org/10.3406/lfr.1994.5717>
- Anscombre, Jean-Claude 2000: Parole proverbiale et structures métriques. – *Langages* 139: 6–26. <https://doi.org/10.3406/lgge.2000.2377>
- Barone, Francine 2021: *Knowledge is power: anthropology of proverbs*. Human Relations Area Files. Cultural information for education and research. <https://hraf.yale.edu/knowledge-is-power-anthropology-of-proverbs> (06.08.2021).
- Ben Amos, Dan 2021: Introduction to the special issue “The Challenge of Folklore to the Humanities”. – *Humanities* 10 (1), 18. <https://doi.org/10.3390/h10010018>
- Delorme, Benjamin 2016: La Forme averbale dans les proverbes français et anglais : Quand l’absence de conjugaison tient lieu d’argument

- d'autorité. – *Études et travaux d'Eur'ORBEM* 1/2016: 71–85.
<https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01429476/document> (07.08.2021).
- Domokos, Johanna 2013: On Sami poetics. – Kajsa Andersson (doaimm.), *L'Image du Sápmi, Études comparées 2*. Humanistica Oerebroensia. Artes et linguae 16. Örebro: Örebro University. 436–454.
https://www.academia.edu/2925121/On_Sami_poetics (14.08.2021).
- Donner, Otto (doaimm.) 1876: *Lappalaisia lauluja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eira, Anne Marit Guttorm & Eira, Inga Ravna & Gaup, Mette Anti & Sara, Risten Elle & Solbakken, Anne Randi & Stueng, Saia 2021: *#giellaspáiddar 1. Jo1 Sámegeiella*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Fernandez, M.M. Jocelyne 1994: *Les particules énonciatives dans la construction du discours*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Gaski, Harald 1991: *...nu gárvvvis girdilit... sámi girjjálašvuoda oahppogirji*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Gaski, Harald 2003: Álbmotviisodat ja árbedieđut. Árgabeaivválaš poesia sátnevádjasiin, dajahusain ja árvádusain. – Edel Hætta Eriksen (doaimm.), *Árvvut – Árvo – Vierhtie – Samiske verdier*. Kárášjohka: Davvi Girji. 33–40.
- Gaski, Harald 2004: Indigenous interdisciplinary internationalism: The modern Sami experience, with emphasis on literature. – Takashi Irimoto & Takako Yamada (doaimm.), *Circumpolar ethnicity and identity*. Senri Ethnological Studies 66. 371–387.
- Gómez-Jordana Ferary, Sonia 2004: Explication argumentative de l' « antinomie » proverbiale. – *Mélanges de la Casa de Velázquez* 34 (1): 313–332.
<https://journals.openedition.org/mcv/1220> (04.08.2021).
- Hakamies, Pekka 2016: Proverbs – a universal genre? – Kaarina Koski, Frog & Ulla Savolainen (doaimm.), *Genre – text – interpretation. Multi-disciplinary perspectives on folklore and beyond*. Helsinki: Finnish Literature Society. 299–316.
- Hakulinen, Auli 2001: On some uses of the discourse particle 'kyl(lä)' in Finnish conversation. – Margret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (doaimm.), *Studies in interactional linguistics*. Studies in discourse and grammar 10. Amsterdam: John Benjamins. 171–198.
<https://doi.org/10.1075/sidag.10.09hak>
- Hirvonen, Vuokko 2009: Juoiggus uksan sámi njálmálaš girjjálašvuhtii – bálggis gillii, identitehtii ja iešárvui. – *Sámi dieđalaš áigečála* 1–2/2009: 90–104.

- Hirvonen, Vuokko 2018: *Njálmmálaš árbevierutkultuvrralaš árbin. Geahčastat sámi njálmmálaš árbevieruid čohkkemii ja dutkamii 1600–2000-logus*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Hætta, Anna Margrethe B. & Eira, Inger Marlene 2020: *Diiddaid ja sátnevádjasiid geavaheapmi buolvvas bulvii. Muittuhussan mánáide, nuoraide ja rávisolbmuid*. Sámegeiela didaktihka masterbargu. Sámi allaskuvla.
- Idström, Anna 2010: What Inari Saami idioms reveal about the time concept of the indigenous people of Inari. – *Yearbook of Phraseology* 2010: 159–178. <https://doi.org/10.1515/9783110222623.1.159>
- Kovář, Michal 2015: Sami proverbs. – Rui Soares & Outi Lauhakangas (doaimm.), *8th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs*. Tavira: International Association of Paremiology. 64–70.
- Kuusi, Matti 1985: *Proverbia Septentrionalia. 900 Balto-Finnic proverb types with Russian, Baltic, German and Scandinavian parallels*. FF Communications 236. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Kuusi, Matti 1988: Kyllä-küll-gal-alkuisista sanalaskuista. – *Virittäjä* 92 (1): 143–154.
- Mac Coinnigh, Marcus 2012: Syntactic structures in Irish-language proverbs. – *Proverbium* 29: 95–136.
- Mac Coinnigh, Marcus 2015: Structural aspects of proverbs. – Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt & Melita Aleksa Varga (doaimm.), *Introduction to paremiology. A comprehensive guide to proverb studies*. Berlin: De Gruyter Open. 112–132.
- Martin, Philippe 2012: Intonation, rythme et eurythmie de locutions et proverbes français. – Jean-Claude Anscombe, Bernard Darbord & Alexandra Oddo (doaimm.), *La parole exemplaire. Introduction à une étude linguistique des proverbes*. Paris: Armand Colin. 159–169.
- Merilai, Arne & Saro, Anneli & Annus, Epp Merilai 2011: *Poetika. Gümnaasiumiõpik*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Mieder, Wolfgang 1985: Popular views of the proverb. – *Proverbium* 2: 109–143.
- Mieder, Wolfgang 2014: Futuristic Paremiography and Paremiology. A plea for the collection and study of modern Proverbs. – *Folklore Fellows' Network* 44: 13–17, 20–24. https://www.folklorefellows.fi/wp-content/uploads/FFNetwork_44.pdf (08.08.2025).
- Petitjean, André & Petillon, Sabine 2013: De l'usage de la parole proverbiale dans les textes dramatiques. – *Pratiques. Linguistique, littérature, didactique* 159–160. <https://journals.openedition.org/pratiques/2880> (10.08.2021).

- Qvigstad, J. 1922: *Lappische Sprichwörter und Rätsel*. Kristiania Etnografiske Museums skrifter I:3. Kristiania: Brøgger.
- Sammallahti, Pekka 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaohpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Sámi lohanguovddáš 2020: *Dovddut: Bagadus mánáidgárdái ja skuvlii*. https://lohanguovddas.no/sites/default/files/page/attachments/dovddut_bagadus_manaidgardai_ja_skuvlii_davvi.pdf (04.08.2021).
- Schefferus, Joannes 1673: *Joannis Schefferi Argentoratensis Lapponia: id est, regionis Lapponum et gentis nova et verissima descriptio. In qua multa de origine, superstitione, sacris magicis, victu, cultu, negotiis Lapponum, item Animalium, metallorumque indole, quae in terris eorum proveniunt, hactenus incognita Produntur, et eiconibus adjectis cum cura illustrantur*. Frankfurt: Christian Wolff. <https://doi.org/10.5962/bhl.title.140313>
- Schellbach-Kopra, Ingrid 2008: “To travel is better than to rest”. Sami proverbs in discourse. – Rui Soares & Outi Lauhakangas (doaimm.), *1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs*. ICP07 Proceedings. Tavira: Tipografia Tavirense. 165–180.
- Schellbach-Kopra, Ingrid 2011: *Zwei Finnen brauchen keinen Dolmetscher. Finnische Sprichwörter*. Berlin: Frank & Timme.
- Seitel, Peter 1969: Proverbs: A social use of metaphor. – *Genre 2* (2): 143–161.
- Tamba, Irène 2012: Vérité générique et vérité proverbiale : *on dit face à on dit proverbialement, le proverbe dit*. – Jean-Claude Anscombre, Amalia Rodríguez Somolinos & Sonia Gómez-Jordana Ferary (doaimm.), *Voix et marqueurs du discours : des connecteurs à l'argument d'autorité*. Lyon: ENS Éditions. 185–206. <https://doi.org/10.4000/books.enseditions.4568> (04.08.2021).
- Tarkka, Lotte 1996: Transformations of epic time and space: Creating the World's creation in Kalevala-metric poetry. – *Oral Tradition 11* (1): 50–84.
- Visetti, Yves-Marie & Cadiot, Pierre 2006: *Motifs et proverbes. Essai de sémantique proverbiale*. Paris: Presses Universitaires de France. <https://doi.org/10.3917/puf.cadi.2006.01>
- Winick, Stephen D. 2003: Intertextuality and innovation in a definition of the proverb genre. – Wolfgang Mieder (doaimm.), *Cognition, comprehension and communication. A decade of North American proverb studies (1990–2000)*. Essen: Schneider Verlag Hohengehren. 571–601.

Eará gáldut

Aikio, Inger-Mari [2021] = E-poasta čállái 31.8.2021.

Gaski, Harald [2021á] = E-poasta čállái 7.6.2021.

Oskal, Sara Margrethe [2025] = E-poasta čállái 28.4.2025.

What's in a Sámi Proverb? Linguistic Remarks about Sámi Proverbs

The aim of this paper is to investigate the linguistic features of Sámi proverbs and to show how these special statements work. Based on Harald Gaski's *Jodí lea buoret go oru: Time is a Ship That Never Casts Anchor* collection of proverbs, the article is the first to shed light on certain syntactic, semantic, and pragmatic properties of Sámi proverbs.

Furthermore it is shown that accentual and metrical patterns can be found in proverbs, which, in addition to similar linguistic features, makes it possible to compare proverbs and poetic texts, both in ancient and contemporary poetry. The article concludes by commenting on the fuzzy boundaries between literary genres and the liveliness of proverbs in Sámi culture.

Keywords: Paremiology (Study of Proverbs), Linguistic and Poetic Features of Sámi Proverbs, Poetry and Sámi proverbs, Sámi Proverbs' Place in Sámi Literature

Guillaume Gibert
guillaume.gibert@wanadoo.fr